

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ЦЭНТР ДАСЛЕДАВАННЯЎ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ,
МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ

УДК 821.111-193.3*Шэкспір:811.161.3'25

ХОРСУН
Ірына Аляксандраўна

**САНЕТЫСТЫКА УЛЬЯМА ШЭКСПРА
І БЕЛАРУСКІ САНЕТ XX СТАГОДДЗЯ:
СПЕЦЫФІКА ПЕРАКЛАДАЎ І КАНТЭКСТ**

Аўтарэферат
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.01.08 – Тэорыя літаратуры. Тэксталогія

Мінск, 2017

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»

Навуковы кіраўнік

Штэйнер Іван Фёдаравіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры беларускай літаратуры
УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
Францыска Скарыны»

Афіцыйныя апаненты:

Сінькова Людміла Дзмітрыеўна,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры беларускай літаратуры і
культуры Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта

Сенькавец Уладзімір Адамавіч,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры беларускага
літаратуразнаўства УА «Брэсцкі дзяржаўны
ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

Апаніруючая арганізацыя

УА «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
А.А. Куляшова»

Абарона адбудзецца 13 снежня 2017 г. а 14-00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 01.42.04 пры Цэнтры даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, д. 1, корп. 2, e-mail: inlinasbel@tut.by; тэл.: 8(017)2841885).

3 дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (г. Мінск, вул. Сурганава, 15)

Аўтарэферат разасланы « __ » _____ 2017 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

А.У. Бразгуноў

Санеты У. Шэкспіра – выключны культурны феномен, грунтоўнаму даследаванню якога перашкаджае складанасць філасофска-мастацкай сістэмы творцы. Праблемнай з’яўляецца сама санетная форма, патрабаванні да яе арганізацыі, вызначэнне адрасата твораў і прататыпаў герояў. У новых эпохах і краінах рэгулярна з’яўляюцца новыя даследчыкі, якія прачытваюць спадчыну класіка з розных пунктаў гледжання, аднак да гэтага часу адсутнічае абагульняльная праца, у якой спалучыліся б тэарэтычныя і практычныя аспекты згаданай праблемы: у кожнай нацыі свой Шэкспір.

Аб’ектыўна наспелай з’яўляецца выпрацоўка прынцыпаў тэарэтычных асноў і сучаснай метадалогіі цэласнага і дэтальнага аналізу санетаў У. Шэкспіра, а таксама тэарэтыка-эмпірычных асаблівасцей іх засваення нацыянальнай паэзіяй, увасобленых найперш у перакладах. Таму ў прадстаўленай дысертацыйнай рабоце прапануецца сістэмны падыход да прадмета даследавання, абумоўлены як агульнымі прынцыпамі развіцця сусветнага мастацтва, тыпалагічным падабенствам канкрэтных літаратур, так і спецыфікай развіцця кожнай з іх. Упершыню цэласны і сістэмны падыход да вывучэння санетаў У. Шэкспіра, іх беларускамоўных перакладаў раскрываецца праз разуменне спецыфікі засваення г.зв. цвёрдых формаў у іншамоўнай сферы і іх перастварэння ў неблізкароднасных літаратурах. Даследуецца ідэйна-тэматычная і вобразная спецыфіка твораў, што з’яўляецца самым істотным элементам у структуры санетаў, які дамінуе і аб’ядноўвае паасобныя творы ў адзіны цыкл.

Супастаўляльны аналіз перакладаў праведзены на аснове прынцыпаў тэорыі рэалістычнага перакладу, якая разглядае арыгінал не як мёртвы помнік мінулых стагоддзяў, а як жывое стварэнне літаратуры, што ўваходзіць – у творча пераствораным выглядзе – у кантэкст новых культур, уступаючы з імі ў цеснае ўзаемадзеянне і тым самым працягваючы сваё жыццё ў новых умовах і новым часе.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі (праектамі), тэмамі. Дысертацыйная работа з’яўляецца спецыяльным даследаваннем санетнай спадчыны У. Шэкспіра і яе рэцэпцыі ў беларускай паэзіі ХХ стагоддзя. Яна цесна звязана з уключанай у дзяржаўны план навуковай тэмай кафедры беларускай літаратуры філалагічнага факультэта Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны – «Канцэптuallyны змест, эстэтычныя пошукі беларускай літаратуры» (загад № ГБ11–17 ад 25.01.2011 г.). Тэма дысертацыйнага даследавання зацверджана на пасяджэнні Вучонага савета Гомельскага

дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны (пратакол № 3 ад 12.12.2012 г.).

Мэта і задачы даследавання. *Мэта* дадзенай работы – вызначыць спецыфіку санетнага цыкла У. Шэкспіра (адрасат, вобразна-выяўленчыя сродкі, структура), выявіць ступень успрыняцця яго санетнай творчасці ў беларускай нацыянальнай культурнай традыцыі і вызначыць яе ўплыў на беларускі санет ХХ стагоддзя.

Асноўныя задачы дысертацыйнай працы:

1) прасачыць заканамернасці станаўлення цвёрдых формаў паэзіі ў іншых культурах і вызначыць індывідуальна-аўтарскія асаблівасці, структуру і паэтыку (сістэму вобразаў) арыгінальнага шэкспіраўскага санета і яго ролю ў станаўленні беларускай санетыстыкі;

2) паказаць спецыфіку перакладу цвёрдых форм паэзіі як творчага разумення арыгінала;

3) раскрыць праблему вызначэння адрасата санетнага цыкла Шэкспіра ў арыгінале і перакладах з улікам апошніх напрацовак у сусветным шэкспіра- і санетазнаўстве;

4) пры дапамозе сістэмна-структурнага метаду вызначыць заканамернасці аднаўлення шэкспіраўскіх індывідуальна-аўтарскіх вобразаў сродкамі, спецыфічнымі для беларускай літаратуры.

Аб’ект і прадмет даследавання. *Аб’ектам* даследавання з’яўляюцца англамоўныя санеты У. Шэкспіра (усяго – 154 санеты), а таксама іх паэтычныя пераклады на беларускую мову (звыш 200 перакладаў). *Прадметам* даследавання выступаюць ідэйна-эстэтычныя асновы, мастацка-вобразныя канцэпцыі, жанравыя-стылёвыя адметнасці санетнага цыкла У. Шэкспіра і іх рэцэпцыя ў беларускай паэзіі ХХ стагоддзя. Выбар дадзенага аб’екта і прадмета даследавання абумоўлены неабходнасцю цэласнага аналізу санетнай творчасці У. Шэкспіра праз беларускамоўныя пераклады У. Дубоўкі, Ю. Гаўрука, Я. Семязона, Р. Барадуліна і паасобныя спробы маладых перакладчыкаў.

Метадалогія і метады даследавання. У дысертацыі выкарыстоўваюцца культуралагічна-гістарычны, параўнальна-тыпалагічны, сістэмна-структурны метады, метады філалагічнага аналізу.

Навуковая навізна. Аўтар работы ўводзіць у навуковы ўжытак раней не вывучаныя факты перакладу санетаў Шэкспіра, разглядае спецыфіку перакладу цвёрдых формаў паэзіі, прапануе ідэйна-тэматычную сістэматызацыю прадстаўленых тэкстаў, аналізуе ўспрыманне санетнай спадчыны У. Шэкспіра праз беларускамоўныя пераклады У. Дубоўкі, Ю. Гаўрука, Я. Семязона, Р. Барадуліна і сучасныя спробы маладых паэтаў, разглядае канкрэтныя шэкспіраўскія паэтычныя творы ў жанравым аспекце, што дазваляе вылучыць

новую адметную тэорыю адносна адрасата санетнага цыкла: светлае, звязанае з апісаннем сябра, увасабляе розум, а цёмнае – пачуцці.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Санетная спадчына Шэкспіра аказала ўплыў і на сусветную санетную традыцыю, у тым ліку і беларускую. Санеты Я. Купалы змяшчаюць італьянскую фармальную структуру і шэкспіраўскі тып развіцця сюжэта. Пачынальнікам «чыстай» англійскай схемы санета ў беларускай паэзіі стаў Алесь Гарун (філасофскі санет «Жыццё»). Тэматыка санетаў У. Жылкі пераклікаецца з тэмай характараў ў санетах Шэкспіра.

2. Асаблівай формай мастацкага перакладу з’яўляецца пераклад паэтычнага тэксту і перш за ўсё цвёрдых формаў, якія маюць свае адметнасці. Вершаваная форма, рытміка, мелодыка, сістэма рыфмавання ствараюць пэўныя цяжкасці для перакладчыка, паколькі поспех перакладу паэтычнага тэксту вызначаецца адпаведнасцю не толькі зместу, але і паэтычнай форме арыгінала. Перакладчык павінен арыентавацца на аб’ектыўна існуючыя адпаведнасці і суадносіны паміж мовамі, якія становяцца выключнымі ў неблізкароднасных мовах. Перадача выяўленчых сродкаў патрабуе адметных перастварэнняў на лексічным, граматычным і (або) сінтаксічным узроўнях.

3. Адсутнасць у англійскай мове граматычнай катэгорыі роду стварае пэўныя цяжкасці для адназначнага вызначэння адрасата санета (жанчына або мужчына). Адрасат санетаў першай групы (1–126) – юны сябар, якому пара ажаніцца і прадоўжыць сябе ў нашчадках. Другая група санетаў (127–152) прысвечана каханай. У кантэкст дадзеных твораў уплецены матыў здрады каханай з сябрам паэта, але, нягледзячы на гэта, паэт ахвяруе ёй свае шчырыя пачуцці і не мяняе сваіх чулых адносінаў да сябра. Ускладняе вызначэнне адрасата і той факт, што ёсць санеты, прысвечаныя самому сабе (25). Беларускія паэты не групавалі свае пераклады ў залежнасці ад адрасата. Аўтар дысертацыі прапануе новую гіпотэзу вызначэння адрасата і героя санетнага цыкла: светлае ўвасабляе розум, а цёмнае – пачуцці (не абавязкова негатыўныя).

4. Творчасць У. Шэкспіра аказала значны ўплыў на беларускую культуру. Пераклады Ю. Гаўрука, У. Дубоўкі, Я. Семяжона, Р. Барадуліна стварылі новую сістэму нацыянальнага перакладу цвёрдых формаў, узбагацілі беларускую паэзію ХХ стагоддзя ў сферы шматграннасці і складанасці мовы, стылю. Гульня слоў, нетрадыцыйны метады пабудовы вобраза – тыя яскравыя асаблівасці паэтычнага стылю У. Шэкспіра, якія цяжка перакладаць на беларускую мову. Аснову вобразнай сістэмы паэзіі Адраджэння ў цэлым, і У. Шэкспіра ў прыватнасці, складае метафарычнасць, якую дэталёва перадаў у сваіх перакладах У. Дубоўка. Я. Семяжон імкнуўся заўсёды захоўваць вернасць духу арыгінала. Ён перакладаў

не слова ў слова, а паэзію – паэзіяй, вобраз – вобразам. Іншы падыход да перастварэнняў класічных узораў абраў народны паэт Р. Барадулін (літаральны пераклад). Сучасныя аўтары (Т. Дзям’янава, Г. Янкута, М. Дуброўскі, А. Дзевіцын, М. Казлоўская), спрабуючы знайсці новыя падыходы ў мастацкім асэнсаванні санетнай спадчыны У. Шэкспіра, у асноўным, аднак, працягваючы традыцыі папярэднікаў.

Асабісты ўклад суіскальніка вучонай ступені. Дысертацыя выканана самастойна. Аўтарам дысертацыі ўпершыню падрабязна прааналізаваны ўвесь санетны цыкл У. Шэкспіра (154 санеты) у перакладах У. Дубоўкі, паасобныя санеты ў перакладах Ю. Гаўрука, Я. Семязона, Р. Барадуліна і некаторыя спробы сучасных маладых паэтаў. Шляхам параўнальна-супастаўляльнага аналізу беларускамоўных перакладаў з арыгінальнымі тэкстамі санетаў і перакладамі С. Маршака паказаны агульныя і адметныя рысы, уласцівыя розным школам паэтычнага перакладу, вылучаны асаблівасці раскрыцця пераствораных вобразаў, а таксама ступень блізкасці перакладаў да арыгінальнага тэксту.

Апрабацыя дысертацыі і інфармацыя пра выкарыстанне вынікаў даследавання. Матэрыялы дысертацыі разглядаліся на пасяджэннях кафедры беларускай літаратуры філалагічнага факультэта Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны (пракалы № 1 ад 8 верасня 2015 г. і № 2 ад 15 кастрычніка 2015 г., № 1 ад 5 снежня 2016 г.). Асноўныя тэарэтычныя палажэнні дысертацыі і высновы даследавання выносіліся ў форме навуковых дакладаў і тэзісаў на наступных навуковых канферэнцыях: «Хрысціянскі гуманізм і яго традыцыі в славянскай культуры» (ГГУ, Гомель, 2013 г.); «III Міжнародная навуковая канферэнцыя» (БДУ, Мінск, 2014 г.); «Международная научная конференция «Шекспировские чтения 2014»» (МосГУ, Москва, 2014 г.); «Міжнародныя навуковыя чытанні «Рэгіянальнае, нацыянальнае і агульначалавечае ў славянскіх літаратурах»» (ГДУ, Гомель, 2014 г.); Рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Дзевятыя калеснікаўскія чытанні» (БрДУ, Брэст, 2015 г.); «Международная научная конференция «Творчество Е.А. Сверстюка в контексте украинской и мировой литератур»» (ВНУ, Луцк, 2015 г.); «Міжнародныя навуковыя чытанні «Рэгіянальнае, нацыянальнае і агульначалавечае ў славянскіх літаратурах»» (ГДУ, Гомель, 2016 г.).

Апублікаванасць вынікаў даследавання. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыйнага даследавання знайшлі адлюстраванне ў 13 публікацыях, сярод якіх 8 артыкулаў у навуковых выданнях, рэкамендаваных ВАК Беларусі, і замежных выданнях, 4 – у зборніках навуковых прац, 1 – у зборніку матэрыялаў канферэнцыі. Агульны аб’ём апублікаваных матэрыялаў складае 4,4 аўт. арк.

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, трох раздзелаў, заключэння і бібліяграфічнага

спісу. Агульны аб'ём дысертацыі – 135 старонак, з іх асноўны тэкст – 124 старонкі; бібліяграфічны спіс займае 11 старонак (136 найменняў, з іх 13 – спіс публікацый суіскальніка).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ

Раздзел 1 «Санетыстыка У. Шэкспіра і станаўленне беларускага санета». Зварот прадстаўнікоў многіх літаратурных школ і плыняў да творчасці У. Шэкспіра абумоўлены, у першую чаргу, пошукамі актуальных маральных і эстэтычных падыходаў да вырашэння найскладанейшых праблем і задач часу. Ідэі гуманізму выразна дамінуюць ў санетах вялікага паэта, каштоўнасць якіх не ў іх біяграфічным аспекце, а ў велізарным ідэйна-мастацкім змесце, скандэнсаваным у гарманічную форму, што дазваляе лічыць іх адным з вышэйшых узораў заходнееўрапейскай паэзіі XVI–XVII стагоддзяў.

Падраздзел 1.1 «Генезіс і эвалюцыя санета». Уплыў эпохі Адраджэння на развіццё санетнага жанру заключаецца ў тым, што санет набывае філасофскі пачатак, які ўскладняецца інтэлектуальным разважаннем. Нягледзячы на разнапланавасць узнікшых жанравых разнавіднасцяў санета (паэтычны маніфест, санет-прысвячэнне, санет-партрэт і г.д.), шэкспіраўскі цыкл складаюць пераважна любоўныя творы.

Англіскі санет зараджаецца пад уплывам італьянскай і французскай паэзіі, аднак хутка становіцца нацыянальнай эстэтычнай з'явай, сапраўднай вяршыняй якой у эпоху Адраджэння сталі санеты У. Шэкспіра. «Шэкспіраўскі» тып санетнай формы бярэ свой пачатак у паэзіі Мелена дэ Сен-Жэле, які вынес заключнае двухрадкоўе (дыстых) у санетны замок.

Адрозненне англійскага варыянта санета ад італьянскага перш за ўсё ў самой будове – 3 катрэны, 1 дыстых; у рыфмоўцы – вольны парадак (тры чатырохрадкоўі маюць па дзве самастойныя рыфмы, а два апошнія радкі рыфмуюцца паміж сабой). Шэкспіраўскі дыстых змяшчае вырашэнне вострага канфлікту, які прысутнічае ў кожным санеце (адна з характэрных асаблівасцей стылю паэта).

У межах падраздзела 1.2 «Шэкспіраўскія традыцыі і беларускі санет» акрэслена развіццё санета ў беларускай літаратуры, што садзейнічала больш глыбокаму разуменню літаратурнага працэсу, раскрыццю багацця літаратурнай нацыянальнай мовы, з'яўлялася паказальным у сэнсе росту творчай культуры нашай паэзіі.

У гісторыю літаратуры Беларусі санет упершыню ўвайшоў у 1610 годзе, калі М. Смятрыцкі змясціў пераклад аднаго з санетаў Петраркі на лацінскую і

польскую мову. Першыя арыгінальныя санеты на беларускай мове апублікаваў Я. Купала (1910 г.), услед за ім да санета звярнуўся М. Багдановіч.

Даследаванне санетаў XX ст. было вельмі актыўнае (М. Дж. Камінз, Фрэнсіс Мірэз, С. Т. Колрыдж, У. Вордсварт, Бэн Джонсан, М. Джозэф, А. Анікст, Я. Барычэўскі, К. С. Герасімаў, М. Грынчык, І. Ралько, У. Сенькавец і інш.). Санет пашыраў жанрава-стылёвыя мажлівасці нашай паэзіі, набліжаў яе да ўзроўню высокаразвітых еўрапейскіх літаратур. Я. Купала, М. Багдановіч, А. Гарун не толькі працягвалі развіваць традыцыі папярэднікаў, але і арыентаваліся на ўзоры еўрапейскіх літаратур (у тым ліку і на санеты У. Шэкспіра), садзейнічаючы ўзбагачэнню мовы паэзіі.

Санеты Я. Купалы змяшчаюць італьянскую фармальную структуру і шэкспіраўскі тып развіцця сюжэта. Праблему ў санеце Я. Купала не ставіць адкрыта, а выказвае яе ў падтэксце верша, вынесенага ў санетны замок, чым прымушае чытача да актыўнага роздуму. Варта падкрэсліць, што Я. Купала не быў наватарам адзначанага прыёму – ён ішоў услед за У. Шэкспірам, А. Пушкіным, А. Міцкевічам, І. Франко.

М. Багдановіч заставаўся прыхільнікам кананічнага санета, прытрымліваўся патрабаванняў французскага санетнага тыпу (услед за К. Маро і П. Рансарам). Разнастайнасць санетнай формы ў розных літаратурах можна растлумачыць тым, што запазычанне літаратурных форм адбываецца нацыянальна. Прыкладам таму з'яўляецца творчасць У. Шэкспіра, санетная форма якога не была празмерна кананізаваная.

Пачынальнікам англійскай схемы санета ў беларускай паэзіі стаў Алесь Гарун (філасофскі санет «Жыццё»). Беларускі паэт, як і У. Шэкспір, выкарыстоўвае прыём паўтора слоў і англійскую санетную сістэму рыфмоўкі.

У санетах У. Жылкі дамінуе праблема характва. Гэтай тэме (галоўнай або ускоснай) прысвечана шмат твораў У. Шэкспіра, у якіх ён захапляўся прыгажосцю сябра і натуральнай прыгажосцю каханай, на самой справе далёкай ад ідэалу.

Нацыянальнае санетнае мастацтва ўжо ў пачатковы перыяд сваёй эвалюцыі дасягнула адпаведнай вышыні, што дазволіла лічыць яго адной з істотных частак агульнаеўрапейскай санетыстыкі. Культывацыя санета ў беларускай паэзіі сведчыць пра шырокія вобразна-выяўленчыя магчымасці літаратурнай мовы, высокую творчую культуру паэтаў.

Раздзел 2 «Рэцэпцыя паэзіі У. Шэкспіра ў беларускай санетнай традыцыі», падраздзел 2.1 «Пераклад: навуковыя і творчыя аспекты, нацыянальная спецыфіка». Вершаваная форма, рытміка, мелодыка, сістэма рыфмавання ствараюць пэўныя цяжкасці для перакладаў, паколькі поспех перакладу паэтычнага тэксту вызначаецца адпаведнасцю не толькі зместу, але і

паэтычнай форме. Для паспяховага вырашэння праблемы выбару моўных адзінак і ўсталявання межаў іх трансфармацыі, перакладчык павінен арыентавацца на аб'ектыўна існуючыя адпаведнасці паміж мовамі, на сістэмныя міжмоўныя карэляцыі, раўнацэнныя ў сэнсавым і функцыянальным стаўленні.

У беларускім літаратуразнаўстве няма яшчэ цалкам сфармаванай тэорыі і практыкі перакладаў з англійскай мовы, якія пачаліся зусім нядаўна, з 1925 года, калі Ю. Гаўрук пераклаў адну з камедый У. Шэкспіра. У 1964 годзе выходзіць кніга У. Дубоўкі «Санеты Шэкспіра» (увесь цыкл). Услед за ім пераклады Я. Семяжона і Р. Барадуліна.

Падраздзел 2.2 «Праблемы перакладаў санетаў У. Шэкспіра». Праблемы перакладу маюць два аспекты – агульныя, характэрныя для ўсіх, і спецыфічныя, уласцівыя толькі санетам У. Шэкспіра. Санеты адрозніваюцца і па настрою і па самому характару ўвасобленых у іх думак і пачуццяў. Таму санеты У. Шэкспіра не ўтвараюць адзінага сюжэтнага цыкла, што выклікае некаторыя цяжкасці, напрыклад, пры перадачы адрасата санета (прысвечаны санет мужчыну або жанчыне). Гэтаму спрыяе адсутнасць у англійскай мове родавых канчаткаў, што з самага пачатку ўнесла блытаніну ў рускія пераклады.

Элементы паэтычнага стылю Шэкспіра (гульня слоў, пераносы сказа з радка ў радок (*run-on-lines*) і са страфы ў страфу, інтанацыйныя паўторы, алітэрацыя, унутраная рыфмоўка, а таксама метады пабудовы вобраза складаюць аснову асаблівага метафарызму паэта. Таму патрабаванні да перакладаў санетаў жорстка рэгламентаваныя як у адносінах да знешняй формы, так і ў адносінах да формы паэтычнай. Апошняе спрыяе адкрыццю глыбінных сэнсаў ягонай спадчыны, прыводзіць да з'яўлення новых поглядаў на генезіс і эвалюцыю санетнага цыкла, што, у сваю чаргу, абумоўлівае ўзнікненне новых перакладаў і садзейнічае іх адаптацыі ў іншамоўных сферах.

Падраздзел 2.3 «Адрасат санетаў У. Шэкспіра». Шэкспіразнаўцы сцвярджаюць, што ў арыгінале першыя 126 санетаў звернуты да сябра, а астатнія – да каханай. Адрасат санетаў першай групы (1–126) – юны сябар, якому пара ажаніцца і прадоўжыць сябе ў нашчадках. Другая група санетаў (127–152) прысвечана каханай. У кантэкст дадзеных твораў уплецены матыў здрады каханай з сябрам паэта, але, нягледзячы на гэта, паэт ахвяруе ёй свае шчырыя пачуцці і не мяняе сваіх адносінаў да сябра. Беларускія перакладчыкі не падзялялі свае творы ў залежнасці ад адрасата.

Аўтар дысертацыі прапануе новую гіпотэзу вызначэння адрасата і героя санетнага цыкла У. Шэкспіра. Мы лічым, што вялікі філосаф усіх часоў і народаў уздымаецца над прымітыўна-рэальным успрыманням жыцця і ў, здавалася б, рэальных вобразах увасабляе архетыпы быцця чалавецтва. Менавіта таму светлае

ўвасабляе розум, цёмнае – пачуцці, а каханне ёсць саборніцтва розуму і пачуццяў.

Амбівалентна-дыялектычнае ўзаемадзеянне і барацьба супрацьлегласцей і ўяўляецца намі як этыка-эстэтычная аснова спалучэння кожнага паасобнага санета ў адзіны цыкл, бо чалавек ёсць непарушная цэласнасць, надзеленая Богам і прыродай разумовымі і пачуццёвымі пачаткамі. Няма паасобных сфер розуму ці пачуцця, яны ўзаемазалежны.

Таму першая група санетаў, прысвечаная, як лічыць большасць шэкспіразнаўцаў, сябру паэта, паводле нашай гіпотэзы сваім адрасатам мае менавіта розум, бо толькі дзякуючы розуму з’яўляюцца творы мастацтва, якія могуць працягнуць, а можа нават увекавечыць жыццё іх аўтара.

Выразным аргументам на карысць нашай гіпотэзы з’яўляецца і той факт, што ў колькасных адносінах санетаў з першай групы намнога болей, чым з другой. Гэта тлумачыцца тым, што ў паэзіі Рэнэсансу, Сярэдневечча, Асветніцтва розум яшчэ дамінуе над пачуццямі. Калі ж звярнуцца да вытокаў чалавечых пачуццяў наогул, то ўсе яны апасродкаваны (пры генезісе) розумам, а падчас рэалізацыі ў той ці іншай ступені кантралююцца ім.

Недакладнасць падзелу санетаў на дзве групы (мужчынскую і жаночую), прынятую ў сусветным шэкспіразнаўстве, падкрэслівае і той факт, што ў першай групе («мужчынскай») сустракаюцца санеты, адрасаваныя жанчыне. Усё гэта разам сведчыць аб заганнасці падобнай класіфікацыі. Наша гіпотэза ўспрымання адрасата санетаў Шэкспіра як «розум–пачуцці» тлумачыць і наяўнасць «жаночых» санетаў у першай групе: паколькі паэт не ідэалізуе розум, як і не ўздымае яго над пачуццёвым пачаткам, то здараюцца выпадкі, калі апошнія перамагаюць. Падобны падзел інтуітыўна спасцігалі і беларускія перакладчыкі, што дасягнулі найбольшых поспехаў у перастварэнні санетаў Шэкспіра ў нацыянальнай стыхіі.

Раздзел 3 «Беларускамоўныя пераклады санетаў Шэкспіра». На аснове перакладаў Ю. Гаўрука, У. Дубоўкі, Я. Семязона, Р. Барадуліна і паасобных спроб сучасных маладых аўтараў прасочваецца рэцэпцыя санетнай творчасці У. Шэкспіра ў беларускай паэзіі ХХ стагоддзя.

Падраздзел 3.1 «Інтуітыўныя пошукі Юркі Гаўрука». Ю. Гаўрук – аўтар першай беларускай кнігі паэтычных перакладаў «Кветкі з чужых палёў». Добрае валоданне некалькімі мовамі і паэтычныя здольнасці паспрыялі арганічнаму і плённаму станаўленню асобы Ю. Гаўрука як паэта і перакладчыка.

Найбольш яскрава яго талент раскрыўся ў галіне мастацкага перакладу. Ю. Гаўрук удала пераклаў на беларускую мову паасобныя п’есы Шэкспіра і 6 санетаў. Пераклады вызначаюцца надзвычай тонкім густам і высокім прафесійным майстэрствам. Сваё захапленне вялікім паэтам і драматургам ён

выказаў у сваім санеце «Шэкспір! Сумленне часу, мудрасць веку – поклон табе, жывому чалавеку». Захаванне сюжэтных асаблівасцей перакладзеных твораў, стылёвых і сэнсавых адценняў амаль кожнага паэтычнага радка зрабіла пераклады Ю. Гаўрука добрай школай для яго паслядоўнікаў. Гэта тычыцца як вобразна-выяўленчай сістэмы, так і рыфмоўкі.

Падраздзел 3.2 «Пераклады Уладзіміра Дубоўкі» прысвечаны ўкладу У. Дубоўкі ў рэалізацыю праблемы перакладаў санетаў. На сённяшні дзень ён адзіны беларускі паэт, які зрабіў пераклады ўсяго санетнага цыкла Шэкспіра. Перакладаючы санеты, ён карыстаўся не толькі арыгіналам, але і знаёміўся з рускімі перакладамі С. Маршака, М. Чайкоўскага, В. Ліхачова. З надзвычайнай мастацкай сілаю быў перакладзены У. Дубоўкам славыты 66-ы санет, дзе поўнасьцю перададзена шэкспіраўская метафарычная вобразнасць і захавана анафарычнае «і» (*and*), што не ўдалося нават С. Маршаку.

Значэнне «Санетаў» У. Дубоўкі перш за ўсё ў яднанні беларускай паэтычнай культуры з сусветным літаратурна-гістарычным кантэкстам. На працягу ўсіх 154 санетаў У. Дубоўка ідзе за У. Шэкспірам. Гульня слоў – адна з асаблівасцей У. Шэкспіра – цяжкі прыём для перадачы на беларускай мове, але і гэта заўважыў і перадаў у сваіх перакладах У. Дубоўка. Розніца граматычнага складу англійскай і беларускай мовы выяўляецца ў праблеме перакладу пры падабенстве граматычных уласцівасцяў моўных адзінак. Спосабы перакладу граматычных адзінак: функцыянальная замена, прыпадабленне, канверсія, разгортванне, кампрэсія і г.д.. Сінтаксічныя перастварэнні адбываюцца на ўзроўні словазлучэння або сказа (нулявы пераклад, функцыянальная замена, перастаноўка, дабаўленне, апушчэнне і інш.). Аснову метафарызму Шэкспіра таксама складае асаблівы метады пабудовы вобраза – выкарыстанне паняццяў з пэўнай галіны (юрыдычнай, эканамічнай, наогул сацыяльнай). Складаныя інверсіі, неалагізмы робяць санеты больш эмацыйнымі, напаўняюць іх шчырасцю і непадробнасцю пачуццяў.

Заслуга У. Дубоўкі і яго бліскучых перакладаў санетаў У. Шэкспіра найперш у тым, што санет англійскага тыпу быў канчаткова зацверджаны ў беларускай літаратуры. Аналіз цыкла санетаў У. Шэкспіра, інтэрпрэтаваны У. Дубоўкам, паказвае, што беларускі перакладчык адчуў, убачыў і аднавіў сродкамі беларускай мовы элементы паэтычнага стылю Шэкспіра: гульню слоў, пераносы сказа з радка ў радок (*run-on-lines*) і са страфы ў страфу (у Шэкспіра часам адзін-два сказы складаюць увесь санет), інтанацыйныя паўторы, алітэрацыю, унутраную рыфмоўку, а таксама метады пабудовы вобраза з дапамогай тэрмінаў з якой-небудзь адной сферы як аснову метафарызму Шэкспіра. Поўны набор стылістычных рыс «Санетаў», якія вызначаюць агульныя патрабаванні да іх перакладаў, варта дапоўніць частым адхіленнем ад «чыстага»,

«правільнага» верша (складаныя інверсіі, неалагізмы), якія выкліканы пастаяннай эмацыянай напругай.

Цеплыня пачуццяў, вастрыня думкі і жвавасць перажыванняў, драматызм адрозніваюць санетны цыкл У. Шэкспіра ад дамінуючага тыпу англійскіх санетаў эпохі. Пачынаючы з гімна жыццю і завяршаючы настроямі, блізкімі да трагізму, цыкл санетаў У. Шэкспіра адлюстроўвае ўсю духоўную і рэальную гісторыю эпохі Рэнесансу. Беларускі паэт здолеў перадаць складанасці вобразаў той далёкай эпохі.

Зварот да творчай практыкі суседніх прадстаўнікоў мастацтва – агульная заканамернасць развіцця спозненых літаратур, да якіх належыла і беларуская. Руская літаратура ў пэўнай ступені выконвала пасрэдніцкую ролю для перакладаў У. Дубоўкі. Доказам таму могуць быць знойдзеныя намі падобныя ці нават аднолькавыя радкі і вобразы. Параўнальны аналіз рускіх і беларускіх перакладаў усяго санетнага цыкла У. Шэкспіра, выкананы С. Маршаком і У. Дубоўкам, паказаў супадзенне паасобных радкоў у 32 санетах. Улічваючы час стварэння рускіх (апубл. 1948 г.) і беларускіх (апубл. 1964 г.) перакладаў, аўтар дысертацыі прыходзіць да высновы аб наяўнасці пэўнага запазычання асобных варыянтаў перакладу тых ці іншых радкоў санетаў беларускім перакладчыкам. Аднак у большасці санетаў не назіраецца лексічнага падабенства з перакладамі Маршака, што сведчыць аб тым, што пры перакладзе санетаў Шэкспіра беларускі паэт толькі знаёміўся з варыянтамі Маршака.

Падраздзел 3.3 «Мастацкі эквівалент арыгінала ў перакладах Язэпа Семяжона». Дзякуючы Я. Семяжону на нашай мове гучаць многія ўзоры класічнай і сучаснай паэзіі, прычым гучаць добра, па-беларуску і праўдзіва ў дачыненні да арыгіналаў, бо перакладчык імкнуўся заўсёды захоўваць вернасць духу арыгінала. Ён перакладаў не слова ў слова, а паэзію – паэзіяй, вобраз – вобразам.

Санеты Шэкспіра (23, 65, 91, 130), перакладзеныя Я. Семяжонам, аб'ядноўвае тэма кахання. Перакладчык імкнецца перадаць і фармальныя асаблівасці, і драбнейшыя дэталі вобразаў, філасофскую скіраванасць і каларыт эпохі, паэтычную форму, праз якую перадаецца змест, паэтычны водар арыгінала, яго непасрэднасць і натуральнасць гучання. Сваімі арыгінальнымі перакладамі і вобразамі Я. Семяжон дапамог лепшым узорам сусветнай паэзіі заняць пачэснае месца ў беларускай літаратуры.

Падраздзел 3.4 «Літаральныя эквіваленты ў перакладах Рыгора Барадуліна». Р. Барадулін пераклаў 3 санеты У. Шэкспіра (66, 90, 130). Асноўныя патрабаванні былі наступныя: захаванне вершаванай формы выкладу матэрыялу (14 радкоў, 3 катрэны з перакрыжаванай рыфмоўкай і 1 дыстых), чаргаванне

мужчынскай і жаночай рыфмаў. Усе пераклады напісаны пяцістопным ямбам, што перадае асаблівасці аўтарскага верша, яго рытміка-інтанацыйны лад.

Барадулінскія перастварэнні вышэй згаданых санетаў найбольш блізкія да стылю арыгінала, перакладчык не шукае нацыянальнага ці культурнага эквіваленту для канкрэтных вобразаў, а перакладае англійскія радкі, змяняючы толькі парадак слоў, каб не парушыць рытм і інтанацыю твора. У цэлым гэтыя тры санеты атрымалі таленавітую інтэрпрэтацыю, і новыя перакладчыкі абавязкова будуць звяртацца да барадулінскіх перастварэнняў паасобных санетаў Шэкспіра.

Падраздзел 3.5 «Спробы перакладаў на сучасным этапе». Пераклад шэкспіраўскіх твораў – працэс няспынны. Таццяна Дзям’янава зрабіла 24 пераклады санетаў Шэкспіра. Пераклады захоўваюць арыгінальную схему рыфмоўкі (перакрыжаваная) і памер (пяцістопны ямб). Выключнай адметнасцю яе перастварэнняў выступае выкарыстанне ў 13-ці санетах толькі мужчынскіх рыфм у адрозненне ад Ю. Гаўрука, У. Дубоўкі, Я. Семяжона і Р. Барадуліна, перакладам якіх уласціва чаргаванне мужчынскіх і жаночых. 87-ы санет пабудаваны цалкам на жаночай рыфме (як і ў арыгінале). Вобразна-выяўленчая сістэма застаецца традыцыйнай для беларускай школы перакладу.

У анталогіі паэзіі свету ў беларускіх перакладах ХХ стагоддзя «Галасы з-за небакраю» змешчаны варыянты перастварэнняў паасобных санетаў У. Шэкспіра, зробленыя М. Казлоўскай (29, 117) і М. Дуброўскім (7, 94). Акрамя таго, у Інтэрнэце можна знайсці пераклад А. Дзевіцына (санет 130). Перакладчык будзе санет перакрыжаванай рыфмоўкай, але сама рыфма месцамі адсутнічае (*небе – звісае, складу – сціпла, свеце – мілей*).

У 2016 годзе Зміцер Колас выдаў «Выбраныя санеты» Шэкспіра ў найлепшых беларускіх перакладах (У. Дубоўка, Ю. Гаўрук, Р. Барадулін, Г. Янкута, А.Ф. Брыль, К. Маціеўская і І. Крэбс).

Санет папулярны ў сучаснай паэзіі. Яго з поспехам выкарыстоўвалі і выкарыстоўваюць у сваёй творчасці Ніл Гілевіч, Алег Лойка, Рыгор Барадулін, Васіль Жуковіч, Змітрок Марозаў, Мікалай Віняцкі, Софья Шах, Васіль Гадулька і многія іншыя мастакі слова.

У межах падраздзела 3.6 «*Агульнае і адметнае ў перакладах паасобных санетаў Шэкспіра*» даследуюцца санеты 1, 116 і 130. Першы санет, распачынаючы ўвесь цыкл, мае выключную значнасць – ён заглядвае ў будучыню і вяртае нас у мінулае, задае тон наступным санетам. Даследаванне санета адбывалася сінтагмамі, што дало магчымасць прасачыць лексічную напоўненасць верша.

Аналіз перакладаў паказаў, што беларускі варыянт перакладу, зроблены У. Дубоўкам, адлюстроўвае большую ступень станоўчай эмацыйнасці за кошт

правільна абраных лексічных адзінак, у якіх заключана асноўная тэма дадзенага санета – Чалавек, «*вястун вясенняй зыркай пекнаты*» (У. Дубоўка), а не «*глашатай недолговременной весны*» (С. Маршак).

У перакладзе санета 116 дасягнута прагматычная адэкватнасць, перакладчыку ўдалося перадаць камунікатыўны намер аўтара і дасягнуць адэкватнага эмацыйнага ўздзеяння на чытачоў у большай ступені за кошт сінанімічных паўтараў і адмоўных канструкцый.

У беларускім перакладзе менш алітэрацый, верагодна, з-за таго, што беларускай паэтычнай мове яны менш уласцівы. Перакладчык адэкватна перадае памер санета і паўзы ў канцы першага радка і перад двума заключнымі, але не пазбягае шматлікіх трансфармацый (у большай ступені граматычных і лексічных).

У санеце 130 менавіта праз эпітэты і параўнанні ствараецца асноўны вобраз каханай паэта. Насычанасць поўных адпаведнікаў параўнанняў назіраецца на пачатку санета, далей перакладчыкі дазваляюць сабе вольнасць замены, кампенсацыі, пакідаючы сэнсавыя словы, важныя ў канкрэтным санеце, без належнага эквіваленту. Але агульны падлік паказвае, што ў беларускім перакладзе больш адэкватных адпаведнікаў, адсутнасць адпаведніка сустракаецца толькі ў адным выпадку, у той час як у рускім варыянце – іх чатыры (асабліва ў эпітэтах).

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

1. Даследаванне санетнай спадчыны Шэкспіра выявіла феноменальнае багацце мастацкіх сродкаў, якімі валодаў аўтар, і яго версіфікацыйнае майстэрства. Нягледзячы на разнапланавасць існуючых жанравых разнавіднасцяў санета (паэтычны маніфест, санет-прывячэнне, санет-партрэт і г.д.), шэкспіраўскі цыкл складаюць пераважна творы любоўнага зместу. Санет у творчасці Шэкспіра – нацыянальная эстэтычная з’ява і ў той жа час сапраўдная вяршыня сусветнай паэзіі. Шэкспіраўскі дыстых змяшчае вырашэнне вострага канфлікту, які прысутнічае ў кожным санеце (адна з характэрнейшых асаблівасцей стылю паэта). Адхіленне ад класічнага канона сведчыць аб наватарстве і індывідуальнасці паэта: аб’ём стабільны (14 радкоў), акрамя санета 126 (дзе радкоў 12) і 99 (15), санет падзелены на 3 катрэны і 1 дыстых, рыфмоўка перакрываваемая (*авав cdcd efef gg*).

Традыцыі Шэкспіра творча ўспрыняў Я. Купала, які не ставіць пытанне ў санеце адкрыта, а выказвае яго ў падтэксце верша і выносіць праблему ў санетны замок, чым прымушае чытача да актыўнага роздуму. Санет «Жыццё» А. Гаруна

створаны па тыпу англійскага санетнага ўзору. Паэт паўтарае па некалькі разоў адны і тыя ж словы (што з'яўляецца структураўтвараючым элементам паэтычнага стылю Шэкспіра), выкарыстоўвае англійскую санетную сістэму рыфмоўкі. Шэкспір раскрывае асноўныя думкі ў двух заключных радках, а беларускі паэт – у адным. У санетах У. Жылкі дамінуе праблема характава. Гэтай тэме (галоўнай або ускоснай) прысвечана шмат твораў У. Шэкспіра, у якіх ён захапляўся прыгажосцю сябра і натуральнай прыгажосцю каханай, на самой справе далёкай ад ідэалу [7; 9; 10].

2. Інтуітыўна-інтэрпрэтацыйны падыход да перакладу (у творы не паўтараецца тое, што сказана ў арыгінале, але падаюцца матывы, паводле якіх гэта сказана) вядзе да суб'ектывізму, праяў творчай выдумкі. Перакладчык павінен арыентавацца на сэнсавую адпаведнасць тэксту перакладу зместу арыгінала. Канстанта перакладу – аўтарская задума, тое, што аўтар хацеў сказаць чытачу. Зменлівай велічынёй перакладу з'яўляюцца моўныя сродкі (лексічныя, фразеалагічныя, граматычныя і стылістычныя), з дапамогай якіх ажыццяўляецца трансляцыя зместу мастацкага твора на іншую мову. Вылучаны наступныя спосабы перакладу граматычных адзінак: функцыянальная замена, прыпадабненне, канверсія, разгортванне, кампрэсія і г.д. Сінтаксічныя перастварэнні адбываюцца на ўзроўні словазлучэння або сказа (нулявы пераклад, функцыянальная замена, перастаноўка, дабаўленне, апушчэнне і інш.). Разгорнутая метафара (аснова амаль усіх санетаў Шэкспіра) патрабуе структурнай трансфармацыі. Метафары, прынцыпы пабудовы якіх адрозніваюцца ў мовах, выклікаюць значныя перастварэнні: замена, структурнае перастварэнне, традыцыйны адпаведнік, параўнальнае найменне метафарычнай асновы [2; 3; 4; 11; 13].

3. «Сапраўдным» Шэкспірам у розныя часы называлі самых розных гістарычных асоб і пісьменнікаў. У англійскай мове няма граматычнай катэгорыі роду, таму ў многіх санетах цяжка адзначна вызначыць адрасата санета (жанчына або мужчына), тым больш, што ў арыгінале першыя 126 санетаў звернуты да сябра, а астатнія – да каханай. Акрамя таго, існуюць санеты, адрасаваныя самому сабе (25). Першая група (1–126) прысвечана юнаму сябру, якому пара ажаніцца і прадоўжыць сябе ў нашчадках. Другая група санетаў (127–152) распавядае пра каханую, якая здрадзіла паэту. Нягледзячы на гэта, апошні шле ёй свае шчырыя пачуцці і не мяняе адносінаў да сябра.

Аўтар дысертацыі прапануе новую гіпотэзу вызначэння адрасата і героя санетнага цыкла Шэкспіра: светлае ўвасабляе розум, цёмнае – пачуцці, а каханне ёсць саборніцтва розуму і пачуццяў. Амбівалентна-дыялектычнае ўзаемадзеянне і барацьба супрацьлегласцей і ўяўляецца намі як этыка-эстэтычная аснова спалучэння кожнага паасобнага санета ў адзіны цыкл.

Таму першая група санетаў, прысвечаная, як лічыць большасць шэкспіразнаўцаў, сябру паэта, паводле нашай гіпотэзы сваім адрасатам мае менавіта розум, бо толькі дзякуючы розуму з’яўляюцца творы мастацтва, якія могуць працягнуць, а можа нават увекавечыць жыццё іх аўтара. Звычайнае чарніла становіцца магістэрыўмам, які нясе дар вечнасці абраным.

Выразным аргументам на карысць нашай гіпотэзы з’яўляецца і той факт, што ў колькасных адносінах санетаў з першай групы намнога болей, чым з другой. Гэта тлумачыцца тым, што ў паэзіі Рэнэсансу, Сярэдневечча, Асветніцтва розум яшчэ дамінуе над пачуццямі. Да таго ж звычайна прынята лічыць, што мужчына сімвалізуе сабою розум, а жанчына – пачуццё. Вось чаму сімвалам «разумовых» санетаў становіцца хлопец, а «пачуццёвых» – дзяўчына. Калі ж звярнуцца да вытокаў чалавечых пачуццяў наогул, то ўсе яны апасродкаваны (пры генезісе) розумам, а падчас рэалізацыі ў той ці іншай ступені кантралююцца ім.

Метафарычна-алегарычная здрада каханай Шэкспіра з ягоным жа сябрам і ўяўляецца як часовае дамінаванне пачуцця над розумам, што ўспрымаецца як выпадак, а не канстанта. Менавіта таму паэт не парывае ні з першым, ні з другою, што ў рэальным жыцці зусім непраўдападобна. З-за такой дробязі аўтар не можа адвергнуць вернага сябра (розум) ці, тым болей, смуглую лэдзі. Толькі гэтым можна растлумачыць той факт, што паэт ва ўсіх санетах усхваляе людзей, якія здрадзілі яму, бо гаворка ідзе пра ўмоўнага сябра, за якім бачыцца розум, і ўяўнай каханкі, што сімвалізуе сабою пачуццё. Недакладнасць падзелу санетаў на дзве групы, прынятую ў сусветным шэкспіразнаўстве, падкрэслівае і той факт, што ў першай групе («мужчынскай») сустракаюцца санеты, адрасаваныя жанчыне. Усё гэта разам сведчыць аб заганнасці падобнай класіфікацыі. Наша гіпотэза ўспрымання адрасата санетаў Шэкспіра як «розум–пачуцці» тлумачыць і наяўнасць «жаночых» санетаў у першай групе: паколькі паэт не ідэалізуе розум, як і не ўздывае яго над пачуццёвым пачаткам, здараюцца выпадкі, калі апошнія перамагаюць. Падобны падзел інтуітыўна спасцігалі і беларускія перакладчыкі, што дасягнулі найбольшых поспехаў у перастварэнні санетаў Шэкспіра ў нацыянальнай стыхія [8; 12].

4. Ю. Гаўрук удала пераклаў на беларускую мову не толькі п’есы Шэкспіра, але і 6 санетаў. Захаванне сюжэтных асаблівасцей перакладзеных твораў, вобразна-выяўленчай сістэмы, стылёвых і сэнсавых адценняў зрабіла пераклады Ю. Гаўрука добрай школай для яго паслядоўнікаў.

У. Дубоўка на сённяшні дзень адзіны беларускі паэт, які здзейсніў пераклады ўсяго санетнага цыкла У. Шэкспіра. Гэтаму спрыяла дасканаласць веданне англійскай і стара-англійскай моў, глыбокае разуменне многіх асаблівасцей шэкспіраўскага тэксту. З вялікай мастацкай сілаю быў перакладзены

У. Дубоўкам славыты 66-ы санет, дзе цалкам перададзена шэкспіраўская метафарычная вобразнасць і захавана анафарычнае «і» (*and*), што не ўдалося нават С. Маршаку.

Аналіз цыкла санетаў У. Шэкспіра, інтэрпрэтаваны У. Дубоўкам, паказвае, што беларускі перакладчык адчуў, убачыў і аднавіў сродкамі беларускай мовы элементы паэтычнага стылю Шэкспіра: гульнію слоў, пераносы сказа з радка ў радок (*run-on-lines*) і са страфы ў страфу (у Шэкспіра падчас адзін-два сказы складаюць увесь санет), інтанацыйныя паўторы, алітэрацыю, унутраную рыфмоўку, а таксама метады пабудовы вобраза (выкарыстанне паняццяў з пэўнай галіны) як аснову метафарызму Шэкспіра. Поўны набор стылістычных рыс «Санетаў», якія вызначаюць агульныя патрабаванні да іх перакладаў, варта дапоўніць частым адхіленнем ад «чыстага», «правільнага» верша (складаныя інверсіі, неалагізмы), якія выкліканы пастаяннай эмацыйнай напругай.

Руская літаратура ў пэўнай ступені выконвала пасрэдніцкую ролю для перакладаў У. Дубоўкі, доказам таму могуць быць знойдзеныя намі падобныя ці нават аднолькавыя радкі і вобразы. Параўнальны аналіз рускіх і беларускіх перакладаў усяго санетнага цыкла У. Шэкспіра, выкананы С. Маршаком і У. Дубоўкам, паказаў супадзенне паасобных радкоў у 32 санетах. Улічваючы час стварэння рускіх (апубл. 1949 г.) і беларускіх (апубл. 1964 г.) перакладаў, аўтар дысертацыі прыходзіць да высновы аб наяўнасці пэўнага запазычання асобных варыянтаў перакладу тых ці іншых радкоў санетаў беларускім паэтам. Аднак у большасці санетаў не назіраецца лексічнага падабенства з перакладамі Маршака, што сведчыць аб тым, што пры перакладзе санетаў Шэкспіра беларускі паэт толькі знаёміўся з варыянтамі Маршака. Значэнне «Санетаў» У. Дубоўкі перш за усё ў тым, што гэта быў яшчэ адзін важны крок, які далучаў, яднаў беларускую паэтычную культуру з сусветным літаратурна-гістарычным кантэкстам.

Санеты Шэкспіра (23, 65, 91, 130), перакладзеныя Я. Семяжонам, аб'ядноўвае тэма кахання. Перакладчык імкнецца перадаць і фармальныя асаблівасці, і драбнейшыя дэталі вобразаў, філасофскую скіраванасць і каларыт эпохі, паэтычную форму, праз якую перадаецца змест. Ён перакладаў не слова ў слова, а паэзію – паэзіяй, вобраз – вобразам.

Рыгор Барадулін пераклаў 3 санеты (66, 90, 130). Асноўныя патрабаванні былі наступныя: захаванне вершаванай формы выкладу матэрыялу (14 радкоў, 3 катрэны з перакрываванай рыфмоўкай і 1 дыстых), чаргаванне мужчынскай і жаночай рыфмаў. Усе пераклады напісаны пяцістопным ямбам, што перадае асаблівасці аўтарскага верша, яго рытміка-інтанацыйны лад. Барадулінскія перастварэнні вышэй згаданых санетаў найбольш блізкія да стылю першаўзора, перакладчык не шукае нацыянальнага ці культурнага эквіваленту для канкрэтных

вобразаў, а перакладае англійскія радкі, змяняючы толькі парадак слоў, каб не парушыць рытм і інтанацыю твора.

Вобразна-выяўленчая сістэма застаецца традыцыйнай для беларускай школы перакладу, але сучасныя аўтары (Т. Дзям’янава, М. Казлоўская, М. Дуброўскі, Г. Янкута, А.Ф. Брыль, К. Маціеўская, І. Крэбс) спрабуюць прачытаць санетную спадчыну Шэкспіра па-новаму і імкнуцца адэкватна перадаць сэнс і паэтыку першаўзораў на розных узроўнях: выкарыстанне мужчынскай рыфмы, адмова ад перакрываючай рыфмоўкі, пошукі новых вобразна-выяўленчых сродкаў [1; 3; 4; 5; 6; 10; 13].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Палажэнні, высновы і рэкамендацыі дысертацыі могуць паслужыць асновай для вырашэння прыкладных задач паэтычнага перакладу, пры рэцэнзаванні перакладаў, а таксама для падрыхтоўкі перакладчыкаў і крытыкаў мастацкага перакладу. Матэрыялы дысертацыі могуць быць выкарыстаны ў выглядзе спецкурса па тэорыі перакладу, шэкспіразнаўству і супастаўляльнай стылістыцы.

СПІС АПУБЛІКАВАННЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў рэцэнзаваных і замежных выданнях

1. Хорсун, І.А. Санет 130 Уільяма Шэкспіра: лінгвістычны аналіз перакладаў Уладзіміра Дубоўкі і Самуіла Маршака / І.А. Хорсун / Роднае слова. – 2014. – № 5. – С. 25–28.

2. Хорсун, І.А. Спецыфіка беларускага мастацкага перакладу як культуралагічнай з’явы / Хорсун І.А. / Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – Серыя : Гуманітарныя навукі. – 2014. – № 1(82). – С. 164–167.

3. Хорсун, І.А. Язэп Семяжон перакладчык Шэкспіра / І.А. Хорсун / Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – Серыя : Гуманітарныя навукі. – 2015. – № 1(88). – С. 149–153.

4. Хорсун, І.А. Юрка Гаўрук – перакладчык санетаў Шэкспіра / І.А. Хорсун / Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – Серыя : Гуманітарныя навукі. – 2015. – № 4(91). – С. 137–140.

5. Хорсун, И.А. Сонет 130 У. Шекспира в переводах на русский и белорусский языки: общее и специфическое / И.А. Хорсун / Знание. Понимание. Умение. – Москва, 2015. – № 2. – С. 253–259.

6. Хорсун, И.А. Сонет 1 У. Шекспира: анализ белорусского и русского вариантов переводов / И.А. Хорсун / Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. – 2015. – № 1. – Серыя 3. – С. 11–15.

7. Хорсун, И.А. Жанрово-изобразительные особенности сонетистики У. Шекспира и специфика их воспроизведения в восточнославянской поэзии / И.А. Хорсун // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Філологічні науки. Літературознавство. – Луцьк, 2016. – № 1(326). – С. 228–232.

8. Хорсун, И.А. Кому писал Шекспир сонеты? / И.А. Хорсун // Нёман. – 2017. – № 3. – Серія 3. – С. 135–140.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

9. Хорсун, И.А. Наричательность имен героев Шекспира / И.А. Хорсун // Вопросы изучения современных языков и культур : сб. научн. ст. – Санкт-Петербург. – Санкт-Петербург : РИО СПбГУСЭ, 2012. – С. 30–33.

10. Хорсун, И.А. Концептуальные оппозиции в сонетах У. Шекспира / И.А. Хорсун // Христианский гуманизм и его традиции в славянской культуре : сб. научн. ст. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2013. – Выпуск 8. – С. 86–90.

11. Хорсун, І.А. Тэорыя перакладу і ступень якасці рэцэпцыі Шэкспіра ў беларускай традыцыі / І.А. Хорсун // Спадчына І.Я. Навуменкі і актуальныя праблемы літаратуразнаўства : зб. навук. раб. – Гомель : ГДУ ім. Ф. Скарыны, 2014. – С. 300–305.

12. Хорсун, И.А. Адресат сонетов Шекспира: новое прочтение / И.А. Хорсун // Спадчына І.Я. Навуменкі і актуальныя праблемы літаратуразнаўства : зб. навук. раб. – Гомель : ГДУ ім. Ф. Скарыны, 2016. – С. 77–82.

Матэрыялы навуковых канферэнцый

13. Хорсун, І.А. Заканамернасці аднаўлення шэкспіраўскіх індывідуальна-аўтарскіх вобразаў у перакладах У. Дубоўкі / І.А. Хорсун // Дзевятыя калеснікаўскія чытанні : мат-лы Рэсп. навук. канф. – Брэст : Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна, 2015. – С. 78–81.

РЭЗІЮМЭ

Хорсун Ірына Аляксандраўна

Санетыстыка Уільяма Шэкспіра і беларускі санет XX стагоддзя: спецыфіка перакладаў і кантэкст

Ключавыя словы: санет, мастацкі пераклад, паэтычны пераклад, метафара, рэцэпцыя, адрасат, вобраз, вобразна-выяўленчыя сродкі, рыфма.

Мэта даследавання – вызначыць спецыфіку санетнага цыкла У. Шэкспіра (адрасат, вобразна-выяўленчыя сродкі, структура), выявіць ступень успрыняцця яго санетнай творчасці ў беларускай нацыянальнай культурнай традыцыі і вызначыць яе ўплыў на беларускі санет XX стагоддзя.

Метадалагічная аснова работы. Пры правядзенні дысертацыйнага даследавання выкарыстоўваліся культурна-гістарычны, параўнальна-тыпалагічны, сістэмна-структурны метады, метады філалагічнага аналізу.

Навуковая навізна асноўных вынікаў даследавання. Аўтар работы ўводзіць у навуковы ўжытак раней не вивучаныя факты перакладу санетаў Шэкспіра, разглядае спецыфіку перакладу цвёрдых формаў паэзіі, прапануе ідэйна-тэматычную сістэматызацыю даследуемых тэкстаў, аналізуе ўспрыманне санетнай спадчыны У. Шэкспіра праз беларускамоўныя пераклады У. Дубоўкі, Ю. Гаўрука, Я. Семяжона, Р. Барадуліна і сучасныя спробы маладых паэтаў, разглядае канкрэтныя шэкспіраўскія паэтычныя творы ў жанравым аспекце, што дазваляе вылучыць новую адметную тэорыю адносна адрасата санетнага цыкла: светлае, звязанае з апісаннем сябра, увасабляе розум, а цёмнае – пачуцці.

Галіна прымянення. Палажэнні, высновы і рэкамендацыі дысертацыі могуць служыць асновай для вырашэння прыкладных задач паэтычнага перакладу, пры рэцэнзаванні перакладаў, а таксама для падрыхтоўкі перакладчыкаў і крытыкаў мастацкага перакладу. Матэрыялы дысертацыі могуць быць выкарыстаны ў выглядзе спецкурса па тэорыі перакладу, шэкспіразнаўству і супастаўляльнай стылістыцы.

РЕЗЮМЕ

Хорсун Ирина Александровна

Сонетистика Уильяма Шекспира и белорусский сонет XX века: специфика переводов и контекст

Ключевые слова: сонет, художественный перевод, поэтический перевод, метафора, рецепция, адресат, образ, образно-выразительные средства, рифма.

Цель исследования – определить специфику сонетного цикла У. Шекспира (адресат, образно-выразительные средства, структура), выявить степень восприятия его сонетного творчества в белорусской национальной культурной традиции и определить его влияние на белорусский сонет XX века.

Методологическая основа работы. При проведении диссертационного исследования использовались культурно-исторический, сравнительно-типологический, системно-структурный методы, метод филологического анализа.

Научная новизна основных результатов исследования. Автор работы обращается к ранее не изученным фактам перевода сонетов Шекспира, рассматривает специфику перевода твердых форм поэзии, предлагает идейно-тематическую систематизацию исследуемых текстов, анализирует восприятие сонетного наследия У. Шекспира через белорусскоязычные переводы В. Дубовки, Ю. Гаврука, Е. Семижона, Г. Бородулина и современные подходы молодых поэтов, рассматривает конкретные шекспировские поэтические произведения в жанровом аспекте, что позволяет выделить новую отличительную теорию относительно адресата сонетного цикла: светлое, связанное с описанием друга, воплощает разум, а темное – чувства.

Область применения. Положения, выводы и рекомендации диссертации могут служить основой для решения прикладных задач поэтического перевода, для рецензирования переводов, а также для подготовки переводчиков и критиков художественного перевода. Материалы диссертации могут быть использованы в виде спецкурса по теории перевода, шекспироведению и сопоставительной стилистике.

SUMMARY

Iryna Khorsun

**William Shakespeare's sonnets and Belarusian sonnet of the XX century:
translation specificity and context**

Keywords: sonnet, literary translation, poetic translation, metaphor, reception, addressee, image, imagery and expressive means, rhyme.

Research objective is to define the specificity of the sonnets by William Shakespeare (addressee, imagery and expressive means, structure), to identify the degree of perception of his sonnets in the Belarusian national cultural tradition and to determine their influence on the Belarusian sonnet of the XX century.

Methodological grounds for the research. To solve the problems of the research the culturological and historical method, comparative and typological method, system and structure method along with the method of philological analysis have been used.

The results of the research and their novelty. The author of the thesis refers to previously not studied facts of the translation of Shakespeare's sonnets; considers the translation specifics of solid forms of poetry; offers ideological and thematic systematization of the texts; analyzes the perception of Shakespearean sonnet heritage through the Belarusian language translations by U. Dubouka, Ju. Hauruk, Ja. Siemiażon, R. Baradulin and modern poets' attempts; considers specific Shakespearean poetic works in the genre aspect, which allows her to identify a distinctive new theory on the addressee of the sonnet cycle: the light, associated with the description of the friend, embodies the mind, while the dark embodies feelings.

Practical application. The materials and research results of the thesis can serve as a basis to solve applied problems on poetic translation, for translation review, as well as for training translators and critics of literary translation. The thesis materials can be used in the form of a special course on the theory of translation, Shakespeare studies and comparative stylistics.

Подписано в печать 08.11.2017 Формат 60x84_{1/16} Бумага офсетная

Гарнитура Roman Печать цифровая Усл.печ.л. 1,3 Уч.изд.л. 1,4

Тираж 60 экз. Заказ № 2489

ИООО «Право и экономика» 220072 Минск Сурганова 1, корп. 2

Тел. 284 18 66, 8 029 684 18 66

E-mail: pravo-v@tut.by; pravo642@gmail.com Отпечатано на издательской системе

KONICA MINOLTA в ИООО «Право и экономика»

Свидетельство о государственной регистрации издателя,

изготовителя, распространителя печатных изданий, выданное

Министерством информации Республики Беларусь 17 февраля 2014 г.

в качестве издателя печатных изданий за № 1/185